

Una llengua eixorca? (Sobre la 'irlandització' del català, 3)

written by Jordi Badia Pujol | 1 de juny de 2018

Un dels símptomes més evidents d'«irlandització» del català és aquesta incapacitat manifesta de crear mots nous o sentits nous, espontàniament. Si volem entendre, per contrast, l'abast del problema, hem de recular quatre o cinc decennis, quan, tot i les condicions polítiques adverses, es van posar en circulació mots que els parlants requerien o «necessitaven». Heus ací quatre exemples de quan el català «sabia crear»:

–**Entrepà**. Aquest mot no era al *Diccionari General de la Llengua Catalana* (de Pompeu Fabra) i no s'hi va incorporar fins l'any 1966. La proposta de Fabra era *badall* ('Tall de carn, pernil, tros de botifarra, etc., dins un panet, llonguet, etc. migpartit o entre dues llesques de pa'). El diccionari també registrava un anglicisme amb forma adaptada: *sandvitx*. Però el fet és que, sense cap mitjà de comunicació de masses en català, durant els anys seixanta es va escampar als quatre vents el mot *entrepà*, que va acabar arraconant (al diccionari i tot) els altres dos.

–**Cimera**. El diccionari Alcover-Moll registrava l'adjectiu *cimer* ('Situat al cim'), acompanyat d'un exemple de Joaquim Ruyra. S'havia fet servir també el substantiu *cimera* amb usos diversos ('casc medieval', 'formació geològica'...). Però al *Fabra* no hi era pas. Ni tampoc als diccionaris de la Gran Enciclopèdia (editats i renovats fins al 1990). Tanmateix, els periodistes de l'*Avui* van trobar-se amb la necessitat d'anomenar d'alguna manera aquelles reunions de màxim nivell que es feien de tant en tant. I uns correctors amb una visió genuïnista de la llengua (1) van empescar-se l'expressió «reunió cimera» (que, per

economia, va esdevenir el substantiu *cimera*). Finalment, el DIEC (1995), va recuperar l'adjectiu de l'Alcover-Moll ('Relatiu o pertanyent al cim') i hi afegí el substantiu femení ('Reunió d'alts dignataris').

–**Cap de setmana**. També sembla que devem aquesta locució als correctors de l'*Avui*, (1) que als anys vuitanta van veure la conveniència de designar amb una locució nova un concepte socio-laboral relativament nou, allò que els anglesos anomenaven *weekend*. Tenint en compte les llengües de l'entorn, potser hauria hagut d'ésser *fi de setmana*, però algú amb una visió completa de la llengua va veure que el mot *capservia* tant per a una punta com per a una altra. Per analogia amb *cap d'any*, doncs, va néixer **cap de setmana**.

–**Pal de paller**. El *Fabra* defineix *paller* així: 'Gros munt de palla sostingut per un pal en el centre...'). Aquesta és la mateixa definició que encara avui hi ha al DIEC. En canvi, l'Alcover-Moll conté aquesta subentrada de *pal*: «*pal de paller*: el que serveix d'eix al voltant del qual es munta el paller.» Diuen que Jordi Pujol, un home amb bona intuïció lingüística, va fer circular el sentit figurat d'aquest *pal de paller*; però el fet és que ja es deia als anys seixanta i probablement Pujol va acabar de donar embranzida a una locució encertada. Malgrat que tothom l'entén i el fa servir, no és registrat en cap diccionari, passat del de l'Enciclopèdia: «*pal de paller* Eix o nucli al voltant del qual es vertebrava una societat, una empresa, etc.»

«Aquest era el llegat de Pompeu Fabra: l'edificació d'un model capaç de regenerar-se sense haver de demanar auxili ni permís a la llengua veïna»

Fins a mitjan anys 1980, doncs, el català semblava capaç de reaccionar i de respondre a les necessitats expressives que anaven sorgint: bé ampliant el significat d'algun mot o expressió existents, bé inventant-ne de nous partint de

recursos propis. Això que hem vist en les mostres precedents és una línia que connecta perfectament amb la tasca i el llegat de Pompeu Fabra, és a dir, l'edificació d'un model capaç de regenerar-se sense haver de demanar auxili ni permís a la llengua veïna.

Aquesta capacitat s'estronca amb la irrupció del *català light*, que d'ençà de mitjan anys vuitanta del segle passat fins avui, s'ha anat imposant entre aquells qui ocupen els llocs de responsabilitat en la correcció i l'assessorament lingüístic dels grans mitjans de comunicació. En aquell moment, la voluntat d'innovar resta suspesa, aturada, i qualsevol novetat és copiada, generalment, del castellà. La llengua dels mitjans de comunicació esdevé una llengua sense tremp, a remolc de la llengua veïna. Aquests són, a parer meu, els aspectes que configuren la dependència lingüística. Us els presento per mitjà d'exemples.

–**Negligim recursos propis**. Quan sorgeix un «concepte» nou cal, evidentment, un terme que el designi. En el terreny de l'esport, ja sabem que l'anglès guanya gairebé sempre. Observem el cas de *surf*. El nom de l'esport és aquest (en anglès, *surfing*), però i el nom de l'estri amb què es practica? L'anglès *surfboard* es tradueix així: en francès, *planche de surf*; en portuguès, *prancha de surfe*; en espanyol, *tabla de surf*; en italià *tavola da surf*... Què passa en català? Doncs passa que es podia haver triat una solució ben genuïna: **post**: 'peça de fusta plana, molt més llarga que ampla i més ampla que gruixuda'. En canvi, els mitjans de comunicació i el Termcat copien el francès: *planxa de surf*. És curiós d'observar, precisament, les accepcions de *planxa* en francès, la llengua originària del mot: hi ha la *planche à pain* (la **post del pa**), *planche à repasser* (la **post de planxar**), la *planche à découper* (la **post de tallar**). Fins i tot, hi ha una frase feta amb la mateixa estructura que una de catalana, per bé que amb significat diferent: *avoir du pain sur la planche* ('tenir molta

feina'), **no tenir un pa a la post** ('ésser molt pobre').

–**Caiem en les necessitats imposades**. El mot *consens* –no registrat al *Fabra*– va entrar als diccionaris moderns amb el significat etimològic de 'consentiment' i també de 'acceptació d'una ideologia per part d'una comunitat'. En llenguatge periodístic, per influència de les llengües de l'entorn, va agafar el significat de 'acord'. Però la cosa pitjor és que més tard es va haver de calcar el verb castellà *consensuar*, que no té cap més llengua. I ara resulta que si defenses que **pactar** o **acordar** ja fan el fet, encara et trobes qui diu que no, que *consensuar* té no sé quin matís o significat especial. I com ho fan el francès, l'italià i el portuguès sense aquest mot? I com ho fèiem nosaltres, fins ara?

–**Acceptem estrangerismes innecessaris**. Ja fa anys que, en castellà, es va començar a escampar el terme *pringado*, amb dos significats: 'ingenu, incaut, que es deixa enganyar' i 'el qui fa la feina que no vol fer ningú o que s'enduu la part pitjor d'alguna cosa'. En tots dos casos, el català tenia recursos. Amb el primer significat, hi ha termes prou expressius, com ara **passerell**, **babau**, **benaventurat** i **bona fe** (que potser hauríem d'escriure **bonafè**), i en el segon tenim **desgraciat** o **infeliç**. No hi ha cap necessitat, per tant, de recórrer a *pringat*. Doncs no tan sols ho sentim a la televisió ara i adés, sinó que fins i tot ha donat títol a un llibre d'èxit: *Diari del Greg (un pringat total)*, casualment coincident plenament amb el títol de l'edició espanyola i divergent de les traduccions a les altres llengües.

–**Ens engalten solucions empobridores**. *Zasca*: heus ací un mot espanyol moderníssim. Tan modern que encara no el registra ni el diccionari de l'acadèmia espanyola. Però que el mot sigui nou no vol dir que ho sigui el concepte designat. Alguns mitjans de comunicació, en compte de mirar, fredament, com ho havíem dit fins ara, han sentit la imperiosa necessitat de trobar una traducció unívoca d'aquell terme. Vull insistir en això: s'ha despertat la necessitat de trobar una «traducció»

de zasca, i una de sola, perquè cada vegada que en castellà –la llengua que ens marca el pas– hom fes servir zasca, tinguéssim un «substitut» a punt. Això indica una dependència, total –una dependència mental. La proposta *sobirana* és ben diferent: desempallegar-se del castellà, és a dir, de les estructures castellanques. El procés consisteix a parlar sense traduir. Un procés semblant a la *desconnexió* política (que també és un procés mental). «Se llevó un zasca de su pareja»: *La seva parella li va clavar un moc* (o *Li va donar un miquel*); «Trata de darle un zasca y le sale mal»: *En vol fer befa* (o *El vol ridiculitzar o escarnir...*) *i li surt malament*; «¡Zasca!»: *Patapam!* (o *Fes-te fotre!*). I després tenim el recurs de tot de mots metafòrics, divertits, per a expressar directament aquest concepte: **bufetada, galtada, bufa, cleca, clatellot, bescollada, clatellada, calbot, pinya, bolet, plantofada, mastegot, ventallot, castanya, galeta...**

«El català no és, en absolut, una llengua eixorca. És una llengua tan fèrtil com qualsevol altra. Però ara tenim la màquina de fabricar paraules espatllada»

La qüestió sempre és la mateixa: quina llengua tenim al cap. Si hi tenim el català, la resposta serà genuïna i, a més, diversa, és a dir, precisa i rica. Si no, serà interferida i probablement insatisfactòria.

El català no és, en absolut, una llengua eixorca. És una llengua tan fèrtil com qualsevol altra. Però ara tenim la màquina de fabricar paraules espatllada. Greixar-la i tornar-la a engegar depèn de tothom, és clar, però els escriptors, traductors i, sobretot, els responsables dels mitjans de comunicació hi tenen un paper fonamental.

(1) Sospito que el meu mestre, en Jem Cabanes, va tenir molt a veure en l'encunyament d'aquests dos termes, però no m'ho ha acabat de confirmar mai.